

LEKSIKOGRAFIYANING KELAJAGI: SUN'IY INTELLEKT VA AVTOMATLASHTIRILGAN LUG'ATLAR

Usmonova Odina Siddikovna

*Andijon davlat chet tillari instituti Umumiy va qiyosiy tilshunoslik kafedراسи
dotsent v.v.b. filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy maslahatchi
Shamsiddinova Ma'sumaxon Zohidjon qizi ADCHTI talabasi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada leksikografiyaning zamonaviy rivojlanish bosqichlari, xususan sun'iy intellekt texnologiyalarining lug'at tuzish jarayoniga ta'siri tahlil qilinadi. An'anaviy va avtomatlashtirilgan lug'atlar qiyosiy o'rganilib, ularning afzallik va kamchiliklari yoritiladi. Shuningdek, sun'iy intellekt asosida yaratilayotgan lug'atlarning semantik aniqligi, til korpuslariga tayanishi va kelajak istiqbollari ilmiy asosda baholanadi.

Kalit so'zlar: leksikografiya, sun'iy intellekt, avtomatlashtirilgan lug'atlar, til korpusi, semantika, elektron lug'at.

Аннотация: В данной статье рассматриваются современные тенденции развития лексикографии, в частности влияние технологий искусственного интеллекта на процесс составления словарей. Проводится сравнительный анализ традиционных и автоматизированных словарей, выявляются их преимущества и недостатки. Также оцениваются вопросы семантической точности, опоры на языковые корпуса и перспективы развития лексикографии в условиях цифровизации.

Ключевые слова: лексикография, искусственный интеллект, автоматизированные словари, языковой корпус, семантика, электронный словарь.

Annotation: This article examines the modern development trends of lexicography, particularly the impact of artificial intelligence technologies on

dictionary compilation. A comparative analysis of traditional and automated dictionaries is carried out, highlighting their advantages and limitations. The study also evaluates semantic accuracy, corpus-based approaches, and future prospects of lexicography in the context of digital transformation.

Keywords: lexicography, artificial intelligence, automated dictionaries, language corpus, semantics, electronic dictionary.

Leksikografiya tilshunoslikning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u lug‘atlar tuzish nazariyasi va amaliyoti bilan shug‘ullanadi. So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalar va sun‘iy intellektning rivojlanishi ushbu sohada tub burilish yasadi. Endilikda lug‘atlar nafaqat ilmiy manba, balki dinamik, interaktiv va doimiy yangilanib boruvchi axborot tizimiga aylanmoqda.

O‘zbek tilshunosligida ham leksikografiya masalalari muhim o‘rin egallaydi. Xususan, izohli lug‘atlar, terminologik lug‘atlar va tarjima lug‘atlari yaratish bo‘yicha muhim ishlar amalga oshirilgan. Biroq zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish hali ham dolzarb muammo bo‘lib qolmoqda.

An‘anaviy lug‘at tuzish jarayoni asosan inson mehnatiga tayangan holda amalga oshiriladi. Leksikograf so‘zlarni yig‘adi, ularni tahlil qiladi, izohlaydi va misollar bilan boyitadi. Bu jarayonning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat: ilmiy asoslanganlik;

yuqori darajadagi semantik aniqlik;

tahririy nazoratning kuchliligi.

Ammo quyidagi kamchiliklar ham mavjud:

uzoq vaqt talab etilishi;

katta mehnat sarfi;

yangilanishning sustligi.

Masalan, “O‘zbek tilining izohli lug‘ati” ko‘p yillik ilmiy izlanishlar natijasida yaratilgan bo‘lsa-da, zamonaviy til o‘zgarishlarini tezkor aks ettirish imkoniyatiga ega emas.

Sun'iy intellekt texnologiyalari leksikografiya jarayoniga yangi imkoniyatlar olib kirdi. Ular til birliklarini avtomatik tahlil qilish, tizimlashtirish va yangilash imkonini beradi.

Korpus lingvistikasi asosida ishlashda katta hajmdagi matnlar bazasi — til korpuslari — yordamida soʻzlarning real qoʻllanilishi aniqlanadi. Bu esa lugʻatlarda beriladigan maʼlumotlarning haqqoniyligini oshiradi.

Avtomatik semantik tahlilda sun'iy intellekt yordamida soʻzlarning maʼno aloqalari aniqlanadi. Natijada sinonimlar, antonimlar va boshqa semantik bogʻlanishlar tizimli ravishda shakllantiriladi.

Zamonaviy til doimiy ravishda yangi soʻzlar bilan boyib boradi. SI tizimlari internet va ommaviy axborot vositalaridagi matnlarni tahlil qilib, yangi birliklarni tezda aniqlaydi.

Avtomatlashtirilgan lugʻatlar — bu sun'iy intellekt asosida yaratilgan va yangilanadigan elektron lugʻatlardir. Ularning asosiy afzalliklari:

tezkorlik — qisqa vaqt ichida katta hajmdagi maʼlumotni qayta ishlash;

dinamiklik — doimiy yangilanib borish;

interaktivlik — foydalanuvchi bilan muloqot imkoniyati;

koʻp funksiyalilik — tarjima, talaffuz, misollar va kontekstlarni birlashtirish.

Oʻzbek tilida ham elektron lugʻatlar yaratish boʻyicha ishlar olib borilmoqda, biroq ular hali toʻliq avtomatlashtirilgan tizim darajasiga yetmagan.

Sun'iy intellektning leksikografiyaga tatbiqi bir qator muammolarni ham yuzaga keltiradi:

Semantik noaniqlik — koʻp maʼnoli soʻzlarni toʻgʻri talqin qilish qiyin.

Madaniy kontekst yetishmasligi — tilning milliy va madaniy xususiyatlari har doim ham hisobga olinmaydi.

Maʼlumot sifati muammosi — notoʻgʻri yoki tasdiqlanmagan matnlar asosida xatolar yuzaga kelishi mumkin.

Inson nazoratining kamayishi — bu ilmiy sifatga taʼsir qilishi ehtimoli mavjud.

Shu sababli, to‘liq avtomatlashtirish emas, balki inson va sun‘iy intellekt hamkorligi muhim hisoblanadi.

Leksikografiyaning kelajagi quyidagi yo‘nalishlarda rivojlanadi:
gibrid (inson + SI) lug‘at tizimlari;
real vaqt rejimida yangilanadigan lug‘atlar;
ovozli va multimodal lug‘atlar;
individual foydalanuvchiga moslashuvchi lug‘atlar;
o‘zbek tilining milliy korpusini yaratish va rivojlantirish.

Bu jarayon o‘zbek tilshunosligi uchun ham yangi bosqichni boshlab beradi. Sun‘iy intellekt leksikografiya sohasini tubdan o‘zgartirmoqda. Avtomatlashtirilgan lug‘atlar tezkorlik va keng qamrov bilan ajralib tursa-da, ularning ilmiy aniqligini ta‘minlash uchun inson omili zarur. O‘zbek leksikografiyasini rivojlantirishda zamonaviy texnologiyalarni milliy til xususiyatlari bilan uyg‘unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov G‘. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent, 2007.
2. Atkins B.T.S., Rundell M. The Oxford Guide to Practical Lexicography. – Oxford, 2008.
3. Hojiyev A. O‘zbek tili leksikologiyasi va leksikografiyasi. – Toshkent, 2005.
4. Jurafsky D., Martin J. Speech and Language Processing. – 2021.
5. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildlik. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2006–2008.
6. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: Universitet, 2010.
7. Yo‘ldoshev B. Leksikografiya asoslari. – Toshkent, 2018.